

Anvisningar för utskrift av inspelningar och för dialektuppteckningar med fonten Dialekt Sve. Nivå 2

Anvisningar för fonetisk skrift finns på 2 olika nivåer. För utskrift av inspelningar och för uppteckningar på dialekt räcker i de flesta fall återgivning på nivå 1. Nivå 2 är avsedd för den som vill arbeta med noggrannare fonetisk återgivning. Återgivning med landsmålsalfabetet skulle motsvara en tredje nivå.

Om fonten Dialekt Sve

I denna font är alla a-n, å-n och ä-n runda och g är enkelt, dvs. inte "glasögon-g". Bokstavsformerna a, å, ä och g finns också tillgängliga i fonten om de behövs. Fonten innehåller alla vanliga bokstäver, siffror och skiljetecken på sina vanliga tangentplatser och dessutom en rad fonetiska tecken som man antingen skriver med kod eller genom att använda kommandot Infoga Symbol eller Infoga Specialtecken. Man byter alltså inte font medan man skriver utan använder sig av samma font hela tiden. Däremot kan man byta stil till **fet** eller *kursiv* om man vill. Längre avsnitt med dialekttext kan gärna skrivas med rak stil, men till enstaka dialektord och fraser insprängda i löpande text bör helst *kursiv* stil användas.

Koderna för PC är mycket enkla att använda om man installerar en drivrutin för tangentbord och ett program som heter Tavultesoft Keyman 5.0. Programmet är gratis för privat bruk. Det fordras kanske lite datorvana för nedladdningen och igångsättandet, men när det väl är gjort är det mycket lätt att skriva tecknen. Den som tycker att det är för krångligt och den som skriver på en Macintoshdator kan använda sig av kommandot Infoga Symbol eller Infoga Specialtecken. Man kan också lära sig var på tangentbordet de tecken man behöver sitter och skriva dem den vägen. För att få fram tecknet för tjockt l, *l*, kan man således trycka på trycka på pundtecknet (£), "alt Gr 3" på en PC och "alt 3" på en Macintoshdator.

Principer för utskrift och dialektuppteckningar

1. Den första principen är att skriva som det låter, ljudenligt. När man upptecknar eller skriver dialekt kan mycket av normal stavning användas i den mån denna stämmer med uttalet och inte ger upphov till missförstånd av ljuden. På nivå 2 behövs dock särskilda tecken utöver dem som finns i det vanliga alfabetet.
2. Undvik att använda fler särskilda tecken än nödvändigt. Detta råd gäller i synnerhet på nivå 1 men är väl värt att tänka på även på denna nivå.
3. En god regel är att endast hålla isär ljud som av dialektalande själva uppfattas som väsentligen skilda språkljud. Skillnader som i den ena dialekten är oviktiga kan vara betydelsefulla i en annan dialekt: *kar* 'kar' – *kar* 'karl' (Lappland), *grimma* 'grimma' – *grimma* 'grimman' (Uppland), *smalva* 'smattra, dundera' – *smala* 'smala' (Uppland). Som synes får man här ett annat ord eller annan grammatisk form, om man byter ut det ena ljudet mot det andra, och ljuden måste då hållas isär om man ska kunna göra rättvisa åt dialektens ljudsystem.
4. Vid behov av fler tecken än de nedan beskrivna eller vid andra problem, rådfråga Språk- och folkminnesinstitutet, Dialektavdelningen, Dag Hammarskjölds väg 19 (Box 135), 751 04 Uppsala. Telefon: 018-65 21 60, telefax: 018-65 21 65, e-post: registrator@sofi.uu.se

Ljuden och deras tecken

Vokaler

a används för främre a-ljud (som i riksspråkets *hatt*) och mer centralt a-ljud (som i norskan).

a används för bakre a-ljud eller ett ljud mellan *a* och *å* (som i riksspråkets *hat*, *lag* och göteborgskans *Kal*).

e används för e-ljud (som i riksspråkets *heta*, *sed*, *gosse*). Även i dialekter som inte skiljer mellan kort ä och kort e utan har ett slags mellanljud, s.k. Stockholms-e, skrivs *e*, t.ex. *hest*.

i används för slutet i-ljud (som i riksspråkets *bit*, *vila*) och öppnare i-ljud (som i jämtländskt *tigga*).

o används för slutna o-ljud (som i riksspråkets *god*, *bonde*). Jämför *å* (nedan).

u används för både slutnare u-ljud (som i riksspråkets *hus*) och öppnare u-ljud (som i riksspråkets *hund*). Jämför *ɯ* och *u* (nedan).

ɯ används för ett öppet u-ljud (som i riksspråkets *hund*) eller ett ljud mellan *u* och *ö*. Tecknet bör endast användas i de fall uttalet av u-ljudet avviker från riksspråkets eller i dialekter (t.ex. Härjedalen) som tydligt skiljer mellan *ɯ* och *s* (se nedan).

u används för ett slutet u-ljud (som i riksspråkets *hus*). Tecknet bör endast användas i de fall u-ljudet avviker från riksspråkets, t.ex. *hunn* 'hund' (Västra Småland).

y används för både slutet och öppnare y-ljud (som i riksspråkets *lysa*, *bytta*).

å används för både slutet och öppnare å-ljud (som i riksspråkets *blå*, *våt*, *blått*, *vått*. Riksspråkets *boll* skrivs alltså *båll*).

ä används för mer slutna ä-ljud (som i riksspråkets *äta*, *läsa*, *häst*. Riksspråkets *henne* skrivs *hänne*). Jämför *a* (nedan). Om dialekten inte skiljer mellan kort *ä* och kort *e* utan har ett slags mellanljud skrivs *e*, t.ex. *hest*.

a används för öppet ä-ljud eller ett eller ett ljud mellan *a* och *ä* (som i riksspråkets *ärta*, *lära*, *värre*).

ö används för både slutet ö-ljud (som i riksspråkets *hög*, *öga*) och öppnare ö-ljud (som i riksspråkets *höst*). Jämför *ø*, *o* och *s* (nedan).

ø används för ett slutet ö-ljud (som i riksspråkets *hög*, *öga*). Tecknet bör endast användas i de fall uttalet av ö-ljudet avviker från riksspråkets, t.ex. *høra* 'höra' (bl.a. Närke).

o används för ett öppet ö-ljud (som i riksspråkets *höst*). Tecknet bör endast användas i de fall uttalet av ö-ljudet avviker från riksspråkets, t.ex. *løpa* 'löpa', *tjøpa* 'köpa' (bl.a. Norrköping).

s används för en i många dialekter vanlig ö-haltig vokal, ofta å- eller u-färgad (som i ångermanländskt *ksh* 'kol'. Ljudet påminner om rikssvenskt uttal av *ö* före *r* i *öra*, *hörn*). Jämför *ö* och *ɯ* (ovan).

Diftonger

Diftonger skrivs med två vokaltecken, t.ex. *bein* 'ben' (Jämtland).

Konsonanter

b används för b-ljud (som i *babbla*).

d används för d-ljud (som i *dadda*).

ɖ används för tjockt, s.k. supradentalt och kakuminalt uttal av d-ljud (som i uttalet av *rd* i riksspråkets *bord*. Riksspråkets *bord* skrivs alltså *boɖ*).

f används för f-ljud (som i *fara*).

g används för g-ljud (som i *gap*, *nagga*).

h används för h-ljud (som i *hålla*).

j används för j-ljud (i riksspråket *jälp*, *jup*, *jus*, *jäst* i stället för *hjälp*, *djup*, *ljus*, *gäst*).

k används för k-ljud (som i *kaka*).

l används för tunt, s.k. dentalt l, (som i riksspråkets *liten*, *till*). Jämför *ɭ*, *ɮ* och *ɹ* (nedan).

ɭ används för tjockt l-ljud, s.k. kakuminalt l (som i *taɭa* 'tala', *boɭ* 'bord', *fåɭk* 'folk').

ɮ används för s.k. supradentalt l-ljud (som i uttalet av *rl* i riksspråkets *sorɮ*, *pärɮa*. Riksspråkets *pärɮa* skrivs alltså *päɮa*).

ɹ används för tonlöst l-ljud, t.ex. *tjåoɹ* 'kjoɹ' (Norrbotten), *beɹɹ* 'betsel', *ɹlå* 'slå' (Ångermanland).

m används för m-ljud (som i *mamma*).

n används för mer eller mindre tunt n-ljud (som i *nynna*).

ŋ används för tjockt, s.k. supradentalt eller kakuminalt n-ljud (som i uttalet av *rn* i riksspråkets *barn*).

ŋ används för äng-ljud (som i riksspråkets *sång*. Riksspråkets *lång*, *lugn*, *bänk* skrivs *långŋ*, *lugnŋ*, *bängk*).

p används för p-ljud (som i *pappa*).

r används för olika r-ljud, såväl främre ("tungspets-r") som bakre ("skorrande r"). Jämför dock *ɹ* (nedan).

ɹ används för bakre r-ljud ("skorrande r"). Detta ljud behöver vanligen inte betecknas särskilt. Om man ändå – i dialekter där båda r-ljuden förekommer – önskar utmärka bakre r-ljud används tecknet *ɹ*.

s används för tunt, mer eller mindre dentalt s-ljud (som i *silver*, *viss*).

ʂ används för tjockt, supradentalt eller kakuminalt s-ljud (som i uttalet av *rs* i riksspråkets *fors*. Riksspråkets *fors* skrivs alltså *fåʂʂ*. I vissa dialekter (t.ex. i Ångermanland) är detta det vanliga sje-ljudet. I dessa dialekter skrivs *ʂju* alltså *ʂu*). Jämför *f* (nedan).

f används för sje-ljud (– riksspråkets *ʂju*, *stjärna*, *skiva*, *skjul* skrivs alltså *fu*, *fäŋa*, *fiva*, *ful*).

t används för tunt, mer eller mindre dentalt t-ljud (som i *titta*).

ɖ används för tjockt, supradentalt eller kakuminalt t-ljud (som i uttalet av *rt* i riksspråkets *fort*, *tårta* eller i uttalet av *lt* i *gult* i många dialekter. Riksspråkets *tårta* skrivs alltså *tåɖa*).

tʃ används för tje-ljud (t.ex. i riksspråkets *kyrka*, *kjol*, *kiosk*). Alternativt kan tecknet *ʃ* användas, alltså antingen *tʃyrka*, *tʃol*, *tʃåsk* eller *ʃyrka*, *ʃol*, *ʃåsk*.

v används för v-ljud (som i *vi*, *vatten*). Jämför *w* (nedan).

w används för ett konsonantiskt o-liknande ljud, liknande engelskans *w* (*Washington*): *wätt* 'väsä' (Lappland), *kweld* 'kväll' (Härjedalen).

Längd

Lång konsonant dubbeltecknas som i vanligt skriftspråk (*katt*, *minne*). För övrigt dubbeltecknas lång konsonant när ljudlängden skiljer sig från rikssvenskt uttal eller när klarheten kräver det: *fɪnn* 'fint' (Norrbotten), *bynn* 'byn' (Uppland), *blåsst* 'bläste' (Ångermanland).

Onödig dubbelteckning av lång konsonant i konsonantgrupp bör undvikas. Följ så långt som möjligt vanlig stavning, t.ex. *pusta*, *halta*, *stark*, *vänd* – inte *pussta*, *hallta*, *starrk*, *vännnd*.

Långt vokalljud anges med kolon efter vokalen när ljudlängden skiljer sig från rikssvenskt uttal eller när klarheten kräver det, t.ex. *pu:sta* 'pusta' (Uppland), *skrä:ma* 'skrämma' (Hälsingland).

Accent

Accenter behöver i allmänhet inte användas, särskilt inte i löpande text, annat än för att ange accentuering som avviker från riksspråkets eller om ordet blir svårt att genomskåda utan accent-tecken. (Accenttecknen sitter längst upp till höger på tangentbordet.)

' betecknar akut accent (accent 1) som i riksspråkets *a'nden* (av *and*), *to'mten* (av *tomt*).

` betecknar grav accent (accent 2) som i riksspråkets *a`nden* (av *ande*), *to`mten* (av *tomte*).

Vid cirkumflex accent, dvs. när en vokal uttalas "dubbelt" och fördelar sig på två stavelser, dubbeltecknas vokalen som i riksspråkets *jaa'ja'*, *nää'nej'*, t.ex. *kaast'* 'kasta' (Jämtland).

Övriga tecken

' (apostrof) används för att beteckna att följande konsonant (vanligen n) är stavelsebildande, t.ex. *vatt'n* 'vatten'. (Apostroftecknet sitter på samma tangent som tecknet *, oftast till höger om bokstaven ä.)

Ytterligare tecken finns att tillgå i fonten Dialekt Sve för den som har behov av att göra andra eller ännu noggrannare distinktioner än dem som rekommenderas ovan. Bland annat finns tecken för s.k. kortstavigt uttal, "bergslags-u" och mjukt d (ð) som i engelskans *this* och älvdalsmålets *roð* 'röd'. Kontakta Språk- och folkminnesinstitutet för rådgivning.

De särskilda tecknens läge

Tecken	Kod med Keyman (PC)	Tangentbordsläge (PC)	Tangentbordsläge (Macintosh)	Ljudvärde (se även ovan)
a	a+	akut accent (') + a	akut accent (') + a	bakre a
u	u+	akut accent (') + U	akut accent (') + U	öppet u
u	u<	akut accent (') + u	akut accent (') + u	slutet u
a	a<	grav accent (`) + A	grav accent (`) + A	mellan a och ä
ø	ø<	ctrl / + o	alt ø	slutet ø
ø	ø>	alt Gr tak (^) + O	alt tak (^) + O	öppet ø
ø	o>	grav accent (`) + O	grav accent (`) + O	mellan ø och å eller ø och u
d	d<	trema (¨) + E	trema (¨) + E	tjockt d (<i>rd</i>)
l	l+	alt Gr 3 (£)	alt 3 (£)	tjockt l (kakuminalt l)
l	l>	grav accent (`) + I	grav accent (`) + I	supradentalt l (<i>rl</i>)
l	L+	alt Gr skift 1	alt skift 1	tonlöst l
n	n>	akut accent (') + I	akut accent (') + I	tjockt n (<i>rn</i>)
n	n+	alt Gr tak (^) + n	alt trema (¨) + n	äng-ljud
r	r<	alt Gr r	alt r	bakre r
s	s>	tak (^) + I	tak (^) + I	supradentalt s (<i>rs</i>)
f	s+	ctrl , + c	alt c	sje-ljud
t	t>	trema (¨) + I	trema (¨) + I	tjockt t (<i>rt</i> , <i>lt</i>)
s	s<	ctrl / + c	alt skift 4	tje-ljud (jämför ovan)

Uppsala den 11 dec 2002

Birgit Eaker

birgit.eaker@sofi.uu.se